

Pregledni naučni rad

UDK 323.1

Lejla Čopelj, MA

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu
Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, Šef Odjela za borbu protiv terorizma

FENOMENOLOGIJA I ETIOLOGIJA NASILNOG EKSTREMIZMA I RAKALIZACIJE

Sažetak: Fenomenologija i etiologija nasilnog ekstremizma i radikalizacije predstavljaju temeljne i složene osnove za proučavanje uzroka, dinamike i pojavnih oblika ovih savremenih sigurnosnih i društvenih izazova. Fenomenološki pristup usmjeren je na analizu samog fenomena ekstremizma i radikalizacije, uključujući njihove manifestacije, motivacije i ideološke osnove, kao i obrasce ponašanja povezane s ovim pojavama. Ovaj pristup obuhvata razmatranje načina na koji se ekstremističke i radikalne ideje formiraju, prenose i ispoljavaju u društvu, uključujući procese radikalizacije pojedinaca, nastanak ekstremističkih grupa, metode regrutacije te različite oblike nasilnog djelovanja.

Etiološki aspekt rada fokusiran je na analizu faktora koji doprinose razvoju nasilnog ekstremizma i radikalizacije, među kojima se izdvajaju socijalni, ekonomski, politički, ideološki, kulturološki i psihološki faktori. Razumijevanje ovih uzroka omogućava sagledavanje šireg društvenog konteksta u kojem se ovi fenomeni razvijaju, te predstavlja osnovu za kreiranje preventivnih politika, programa i intervencija.

Rad polazi od interdisciplinarnog pristupa, naglašavajući da nasilni ekstremizam i radikalizacija ne predstavljaju izolovane pojave, već procese koji u određenim okolnostima mogu voditi ka terorizmu kao njegovom najekstremnijem i sigurnosno rizičnom obliku. Analiza fenomenoloških i etioloških aspekata nasilnog ekstremizma i radikalizacije doprinosi boljem razumijevanju njihove povezanosti s terorističkim djelovanjem, te omogućava razvoj efikasnijih strateških i normativnih odgovora u oblasti prevencije i suzbijanja terorizma.

Ključne riječi: fenomenologija, etiologija, radikalizam, radikalizacija, nasilni ekstremizam, terorizam.

1. Uvod

Nasilni ekstremizam i radikalizacija predstavljaju složene društvene i sigurnosne pojave koje se ne mogu objasniti jednim uzrokom niti sagledati kroz okvir jedne discipline. U savremenoj naučnoj i stručnoj literaturi radikalizacija se najčešće posmatra kao proces u kojem pojedinci ili grupe usvajaju radikalne ideje, stavove i identitetske obrasce, pri čemu taj proces ne mora nužno voditi nasilju niti nezakonitom djelovanju. Međutim, u određenim okolnostima radikalizacija može rezultirati prihvatanjem nasilja kao legitimnog sredstva djelovanja, čime prelazi u nasilni ekstremizam i, u svom krajnjem obliku, u terorizam.

Zbog toga je od posebne važnosti jasno razlikovati pojmove radikalizma, radikalizacije, nasilne radikalizacije i nasilnog ekstremizma, te sagledati njihove međusobne odnose i pojavne oblike u savremenom društvu. U sigurnosno-političkom i normativnom diskursu nasilni ekstremizam se najčešće opisuje kao fenomen koji dovodi u pitanje temeljne demokratske vrijednosti, vladavinu prava i ljudska prava, te predstavlja ozbiljnu prijetnju stabilnosti društva i sigurnosti države. S druge strane, radikalizacija sama po sebi, sve dok ne uključuje nasilje ili pozivanje na nasilje, ne mora nužno predstavljati društvenu opasnost, već može biti dio legitimnog političkog ili ideološkog izražavanja u demokratskim društvima.

Savremena istraživanja ukazuju na to da radikalizacija nije linearan niti jednoznačan proces s unaprijed utvrđenim fazama, već dinamičan i kontekstualno uslovljen fenomen koji zavisi od kombinacije individualnih karakteristika, društvenih okolnosti i šireg političko-sigurnosnog okruženja. Upravo zbog te kompleksnosti, međunarodne organizacije poput Ujedinjenih nacija, Evropske komisije i Vijeća Evrope radikalizaciju prepoznaju kao proces koji u određenim slučajevima može voditi ka nasilnom ekstremizmu i terorizmu, ali čiji ishodi nisu nužno unaprijed određeni.

Bosna i Hercegovina, kao dio šireg regionalnog i globalnog sigurnosnog prostora, suočila se s manifestacijama nasilnog ekstremizma i radikalizacije, naročito u periodu nakon 2011. godine, kada je zabilježen odlazak određenog broja državljana Bosne i Hercegovine na strana ratišta u Siriji i Iraku, kao i kasniji povratak dijela tih osoba. Ovaj fenomen otvorio je niz sigurnosnih, pravnih i društvenih pitanja, uključujući prevenciju radikalizacije, krivičnopravni odgovor, reintegraciju povratnika i zaštitu ljudskih prava. Iako se intenzitet ovih pojava vremenom mijenjao, nasilni ekstremizam i radikalizacija ostaju aktuelni izazovi, posebno u kontekstu promjenjivih globalnih sigurnosnih okolnosti i sve većeg značaja digitalnog prostora u širenju ekstremističkih narativa.

Razumijevanje fenomenologije i etiologije nasilnog ekstremizma i radikalizacije predstavlja osnovu za kreiranje efikasnih preventivnih politika i mjera koje zahtijevaju uravnotežen pristup između zaštite sigurnosti i očuvanja temeljnih prava i sloboda. U tom smislu, ovaj rad ima pregledni karakter i zasniva se na analizi relevantne naučne i stručne

literature, kao i međunarodnih i domaćih strateških i normativnih dokumenata koji se odnose na nasilni ekstremizam, radikalizaciju i terorizam. Cilj rada je sistematizirati ključne teorijske pristupe, pojmovna određenja, obrasce manifestovanja i najčešće identifikovane faktore rizika, uz poseban osvrt na kontekst Bosne i Hercegovine.

2. Fenomenološki i etiološki aspekti nasilnog ekstremizma i radikalizacije

2.1. Fenomenološki i etiološki aspekti nasilnog ekstremizma

Pojam „ekstremizam“ datira još iz 1546. godine, kada ga je biskup Stephen Gardiner koristio kako bi označio svoje političke i vjerske protivnike¹. U kasnijem historijskom kontekstu, termin se koristio za opisivanje ideja i praksi koje su percipirane kao krajnje i društveno neprihvatljive. Naročito je populariziran u političkom diskursu Sjedinjenih Američkih Država, gdje se vezuje za period Američkog građanskog rata i djelovanje najradikalnijih zagovarača ropstva.

U drugoj polovini dvadesetog vijeka, pojam ekstremizma dobija novo značenje kroz radove autora poput Carpentera, Metzlera, Meada i Lipseta, koji su doprinijeli razvoju empirijskih pristupa njegovoj konceptualizaciji². U anglosaksonskoj akademskoj tradiciji, rasprave o ekstremizmu intenziviraju se tokom Prvog svjetskog rata, kada ekstremizam postaje predmet ozbiljnog teorijskog razmatranja.

Teorijska određenja ekstremizma su izrazito heterogena. U nekim pristupima, ekstremizam obuhvata širok spektar, često negativnih, pojava, uključujući i terorizam, ali i druge oblike devijantnog ponašanja³. Integrirajući različite teorijske perspektive, pojedini autori ističu niz zajedničkih obilježja ekstremizma, među kojima se posebno izdvajaju:

- Snage koje ideološki žele da ostvare političku prevlast u društvu zanemarujući demokratske principe;
- Postojanje ideološkog plana;
- Autoritarnost i sklonost totalitarnosti, odbacivanje principa demokratije;
- Zanemarivanje zakonskih principa, jednakosti i ljudskih prava;
- Netolerantnost prema drugim konceptima, nepoštivanje različitosti;
- Filozofija „cilj opravdava sredstvo“;
- Utočište u nekim religijskim principima;
- Apokaliptična predviđanja;
- Veličanje nasilja kao metode za rješenje društvenih nesporazuma itd.⁴

¹ Bötticher, A. (2017). *Towards academic consensus definitions of radicalism and extremism*. *Perspectives on Terrorism*, 11(4), 73–77.

² Schmid, A. P. (2014). *Violent and non-violent extremism: Two sides of the same coin?* ICCT Research Paper. The Hague: International Centre for Counter-Terrorism.

³ Zubok, Y. A., & Chuprov, V. I. (2009). *Extremism as a social phenomenon*. *Russian Education & Society*, 51(9), 3–15.

⁴ Bak, M., Pretorius, J., & Heineken, L. (2019). *The conceptualisation of extremism*. *Journal for Deradicalization*, 18, 1–30.

Oslanjajući se na etimologiju pojmova „ekstrem“, možemo zaključiti da „ekstrem“ uvijek podrazumijeva krajnost i pretjeranost, a pridjev „ekstreman“ sklonost krajnjim nazorima i mjerama.⁵

Đorić pak ekstremističkim označava ponašanje koje se nalazi na granici dozvoljenog, s tendencijom njenog prelaska. Ovakva određenja ukazuju na činjenicu da ekstremizam nije samo ideološki konstrukt i fenomen, već i specifičan obrazac ponašanja koji se manifestuje kroz konkretne društvene prakse i djelovanja.⁶

2.2. Fenomenološki i etiološki aspekti radikalizma

U odnosu na ekstremizam, radikalizam kao pojam svoje prve pojavne oblike bilježi krajem osamnaestog stoljeća. U tom periodu radikalizam se razvija kao politička doktrina koja nadahnjuje republikanske i nacionalne pokrete usmjerene ka ostvarivanju pojedinačnih i kolektivnih sloboda i emancipacije, a koje su bile usmjerene protiv monarhijske i aristokratske dominacije. U tom smislu, radikalizam je u početnoj fazi bio pretežno antiklerikalna, antimonarhistička i prodemokratska doktrina, te je bio snažnije povezan s progresivnim reformizmom nego s utopijskim ili nasilnim oblicima političkog ekstremizma.⁷

Pojam radikalizma u političku teoriju uvodi britanski političar Charles James Fox⁸, zagovarajući „radikalne“ reforme političkog sistema u pravcu širenja biračkog prava. Od kraja XVIII do sredine XIX stoljeća radikalizam se razvija kao politički i društveni pokret u Evropi, naročito u Velikoj Britaniji, gdje se oslanja na ideje Slavne revolucije iz 1688. godine i Francuske revolucije iz 1789. godine. U tom periodu radikalizam se povezuje s borbom za politička prava, vjersku toleranciju i socijalne reforme.

Od sredine XX stoljeća, naročito u američkom političkom diskursu, pojam radikalizma sve češće se koristi kao sinonim za politički ekstremizam, bilo lijevi, poput komunizma, ili desni, poput fašizma. U savremenom kontekstu, pojam radikalizma prisutan je u nazivima političkih stranaka koje se ideološki kreću od onih koje zagovaraju reformu izbornog sistema, preko progresivnih liberalnih stranaka, do stranaka krajnje lijeve i krajnje desne političke orijentacije. Pored političkih aktera, radikalizam se javlja i u djelovanju različitih društvenih i vjerskih grupa.

Radikalizam, izveden iz latinske riječi *radix* (korijen), označava težnju ka korjenitim, temeljitim promjenama društvenog poretka⁹. U tom smislu, radikalizam ne mora nužno imati negativnu konotaciju, budući da su kroz historiju brojne radikalne ideje imale progresivnu i emancipacijsku ulogu u razvoju društava. Međutim, u savremenom političkom i sigurnosnom diskursu, pojam radikalizma se često poistovjećuje s ekstremizmom, naročito kada se dovodi u vezu s krajnjim ideološkim pozicijama.

Etimologija upućuje na korijen riječi radikalno navodeći porijeklo od latinske riječi *radicalis*, *radicale* što doslovno znači korijen. Tako da se radikalno prevodi kao

⁵ Klaić, B. (1988). Rječnik stranih riječi. Zagreb: NZMH.

⁶ Đorić, M. (2012). *Teorijsko određenje ekstremizma*. Novi Sad.

⁷ Young men initiative (2020)

⁸ Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

⁹ Klaić, B. (1988).

korjenito, iz osnova, odnosno iz korijena, temeljno, potpuno. Radikalizam se kao pojam može odrediti kao korjenitost, beskompromisnost, dosljednost u zastupanju nekog mišljenja, teorije ili ideologije. Najčešće pojam radikalan čujemo u politici, te se u tom političkom kontekstu upotrebljava kao sprovođenje određene politike do njenih ekstremnih granica, bez puno taktike i kompromisa do konačnog cilja, a to je često promjena u samom korijenu ili osnovi. S toga se radikalizam svodi na maksimalističko, potpuno izvršavanje nekog shvatanja ili djelovanja.¹⁰

Savremena istraživanja radikalizma ukazuju na to da proces radikalizacije ne podrazumijeva nužno prelazak u nasilje. Precht radikalizaciju definiše kao proces usvajanja ekstremističkih uvjerenja, dok brojna istraživanja ističu da je izuzetno teško predvidjeti koji će pojedinci iz faze nenasilne radikalizacije preći u fazu nasilnog djelovanja¹¹. U demokratskim društvima, ispoljavanje radikalnih stavova, ukoliko ne uključuje nasilje ili pozivanje na nasilje, smatra se formalno dozvoljenim i legitimnim oblikom političkog izražavanja.

Problem nastaje u onom trenutku kada radikalne ideje postaju osnova za opravdavanje nasilja i prelaze u nasilni ekstremizam, čime se otvara prostor za terorističko djelovanje i ozbiljne sigurnosne prijetnje.

2.3. Pozitivni primjeri radikalno-progresivnih promjena u društvu

Kao što je prethodno istaknuto, radikalizacija kao proces ne mora nužno podrazumijevati upotrebu nasilja. U slučajevima kada je nasilje prisutno, takvi oblici radikalizma postaju nezakoniti, a njihovi nosioci se u pravilu označavaju kao nasilni ekstremisti ili teroristi. U takvim okolnostima, pravne norme i institucionalni mehanizmi dobijaju primat u odnosu na rasprave o ideološkim uvjerenjima i slobodama.

Međutim, historijska iskustva pokazuju da su brojne društvene promjene koje se danas smatraju temeljnim dostignućima demokratije i ljudskih prava bile rezultat radikalnih i beskompromisnih ideja te političkih zahtjeva usmjerenih ka progresivnim promjenama u društvu. Takvi oblici radikalizma nisu bili usmjereni na legitimaciju nasilja, već na transformaciju postojećih društvenih struktura putem nenasilnih sredstava, političkog pritiska i društvene mobilizacije.

U tom kontekstu, kao ilustrativni primjeri pozitivnih radikalno-progresivnih društvenih promjena, u nastavku rada razmatraju se borba za građanska prava predvođena Martinom Lutherom Kingom Jr., kao i Francuska buržoaska revolucija, koje su, uprkos svojoj radikalnosti, imale dugoročne emancipacijske i transformativne učinke na razvoj društva.

2.4. Martin Luter King

Martin Luter King (Martin Luther King Jr.) (1929–1968) bio je američki baptistički sveštenik i jedan od najznačajnijih lidera Pokreta za građanska prava u Sjedinjenim Američkim Državama¹². Njegovo djelovanje predstavlja primjer radikalno-

¹⁰ <https://velikirecnik.com/2016/06/06/radikalno/>

¹¹ Precht, T. (2007). *Home grown terrorism and Islamist radicalisation in Europe*. Copenhagen.

¹² King, M. L. Jr. (1964). *Why We Can't Wait*. New York: Harper & Row.

progresivne društvene promjene zasnovane na nenasilju, građanskoj neposlušnosti i univerzalnim ljudskim pravima. Kingova borba za rasnu ravnopravnost započela je sredinom pedesetih godina XX stoljeća i bila je snažno inspirisana etičkim i političkim principima nenasilnog otpora koje je razvio Mahatma Gandhi¹³.

Fenomenološki posmatrano, Kingovo djelovanje može se označiti kao radikalno u smislu dosljednog i beskompromisnog zalaganja za temeljne društvene promjene, ali bez pribjegavanja nasilju. Njegov radikalizam nije bio usmjeren ka destrukciji postojećeg društvenog poretka nasilnim sredstvima, već ka njegovoj transformaciji kroz pravne, političke i moralne mehanizme. Upravo zbog toga, Kingov primjer jasno pokazuje da radikalne ideje ne moraju nužno voditi nasilnom ekstremizmu ili terorizmu.

Tokom šezdesetih godina XX stoljeća, King je organizovao i predvodio brojne masovne proteste i marševe, uključujući i Marš na Washington 1963. godine, na kojem je održao čuveni govor *I Have a Dream*. Ovaj govor imao je snažan društveni i politički odjek i značajno je doprinio donošenju Zakona o građanskim pravima iz 1964. godine i Zakona o biračkim pravima iz 1965. godine, čime su institucionalno potvrđene ključne reforme u borbi protiv rasne diskriminacije¹⁴.

U kasnijoj fazi svog djelovanja, King je proširio fokus borbe na pitanja socijalne pravde, siromaštva i protivljenja ratu u Vijetnamu. Njegova kritika militarizma i ekonomske nejednakosti dodatno je naglasila njegovu poziciju kao radikalnog društvenog reformatora koji je dosljedno zagovarao nenasilje, čak i u uslovima snažnih političkih i institucionalnih pritisaka¹⁵.

Ubistvo Martina Luthera Kinga 1968. godine označilo je tragičan kraj njegovog djelovanja, ali je njegova ideološka i moralna ostavština ostala trajno prisutna u savremenim raspravama o društvenim promjenama, radikalizmu i nenasilnom otporu. Kingov primjer potvrđuje tezu da je moguće razlikovati radikalizam koji doprinosi demokratizaciji i društvenom napretku od onih oblika radikalizacije koji vode ka nasilnom ekstremizmu i terorizmu¹⁶.

2.5. Francuska revolucija

Francuska revolucija (1789–1799) predstavlja jedan od najznačajnijih historijskih primjera radikalne društvene i političke transformacije, čiji su efekti trajno oblikovali razvoj modernih političkih sistema¹⁷. To je period dalekosežnih društvenih i političkih nemira u Francuskoj od 1789. do 1799. godine i bio je dijelom prenesen na Napoleona tokom kasnijeg proširenja Francuskog carstva. Revolucija je zbacila monarhiju i uspostavila republiku nakon nasilnog perioda političkih prevrtanja koje je na kraju

¹³ Carson, C. (1998). *The Autobiography of Martin Luther King, Jr.* New York: Warner Books.

¹⁴ Branch, T. (1988). *Parting the Waters: America in the King Years 1954–63*. New York: Simon & Schuster.

¹⁵ King, M. L. Jr. (1967). *Where Do We Go from Here: Chaos or Community?* Boston: Beacon Press.

¹⁶ Gandhi, M. (2001). *Non-Violent Resistance (Satyagraha)*. New York: Dover Publications.

¹⁷ Doyle, W. (2002). *The Oxford History of the French Revolution*. Oxford: Oxford University Press.

kulminiralo Napoleonovom diktaturom koja je dovela mnoge nove principe u Zapadnu Evropu i šire.

Uzroci izbijanja Francuske revolucije bili su višeslojni i uključivali su duboku finansijsku krizu države, socijalne nejednakosti, porezne nepravde, te rastuće nezadovoljstvo privilegijama sveštenstva i plemstva. Ideje prosvjetiteljstva, posebno koncepti slobode, jednakosti i narodnog suvereniteta, poslužile su kao ideološka osnova za mobilizaciju širokih društvenih slojeva. Fenomenološki posmatrano, u početnoj fazi revolucije dominirao je nenasilni oblik političkog radikalizma usmjeren ka reformi postojećeg poretka¹⁸.

Međutim, eskalacija unutrašnjih političkih sukoba, vanjske prijetnje i ratno stanje doveli su do progresivne radikalizacije revolucionarnog pokreta. Ovaj proces kulminirao je tokom Jakobinske diktature (1793–1794), kada je Komitet javnog spasa uspostavio sistem represije poznat kao Vladavina terora¹⁹. U tom periodu, nasilje je postalo legitimizirano kao političko sredstvo za „odbranu revolucije“, što je rezultiralo masovnim pogubljenjima, suspenzijom osnovnih prava i eliminacijom političkih protivnika.

Etiološki gledano, Francuska revolucija pokazuje kako kombinacija ideološkog apsolutizma, osjećaja egzistencijalne ugroženosti i centralizacije moći može proizvesti obrasce nasilnog ekstremizma, čak i kada su početni ciljevi pokreta bili normativno progresivni. Vladavina terora često se u savremenoj literaturi navodi kao jedan od prvih historijskih primjera državnog terora, u kojem nasilje biva opravdano višim političkim ciljevima²⁰.

Uprkos nasilnim epizodama, Francuska revolucija je imala dugoročne pozitivne posljedice po razvoj modernih političkih i pravnih sistema. Deklaracija o pravima čovjeka i građanina postavila je temelje savremenog koncepta ljudskih prava i ustavnosti, dok su ideje revolucije inspirisale brojne kasnije revolucionarne i reformističke pokrete. Upravo ta ambivalentnost – istovremeno emancipacijski potencijal i destruktivni nasilni ishod – čini Francusku revoluciju relevantnim historijskim primjerom za razumijevanje granice između političkog radikalizma i nasilnog ekstremizma²¹.

Inspirisana liberalnim i radikalnim idejama, Francuska revolucija je temeljno promijenila tok moderne historije izazivajući globalni pad apsolutnih monarhija koje su zamijenjene republikama i liberalnim demokratijama. Preko Revolucionarnih ratova, Francuska revolucija je pokrenula talas globalnih sukoba od Kariba do Bliskog istoka. Historičari je smatraju jednim od najvažnijih događaja u ljudskoj historiji.

Francuska se naglo transformisala u demokratsko i sekularno društvo koje je imalo slobodu vjeroispovijesti, legalne razvode braka, dekriminalizaciju istospolnih zajednica te zagarantovana građanska prava svim jevrejima i crncima. Tako je nastala moderna era u sjeni Francuske revolucije. Gotovo svi budući revolucionarni pokreti su se osvrtni na Francusku revoluciju kao njihovog prethodnika. Njene centralne fraze i kulturni simboli, kao što su La marseillaise i sloboda, jednakost i bratstvo, su izazvali velike potrese u

¹⁸ Hobsbawm, E. (1996). *The Age of Revolution: 1789–1848*. New York: Vintage Books.

¹⁹ Schama, S. (1989). *Citizens: A Chronicle of the French Revolution*. New York: Vintage.

²⁰ Arendt, H. (1963). *On Revolution*. New York: Viking Press.

²¹ Tilly, C. (2004). *Terror, Terrorism, Terrorists*. *Sociological Theory*, 22(1), 5–13.

modernoj historiji. Ove vrijednosti i institucije Francuske revolucije dominiraju francuskom politikom do danas.

2.6. Nedostatak radikalno-progresivnih promjena u društvu

U kontekstu novije historije Bosne i Hercegovine, krajem XX i početkom XXI stoljeća, društvene promjene odvijale su se u uslovima dubokih političkih, ekonomskih i sigurnosnih potresa. Raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, tranzicija iz socijalističkog u postsocijalistički društveni poredak, prelazak iz jednopartijskog u višepartijski politički sistem, ratni sukobi, masovne migracije stanovništva i dugotrajna institucionalna nestabilnost ostavili su ograničen prostor za razvoj radikalno-progresivnih društvenih promjena u njihovom izvornom, emancipacijskom značenju.

Od kraja devedesetih godina prošlog stoljeća, radikalni stavovi u javnom i političkom diskursu u Bosni i Hercegovini, ali i šire u regionu, gotovo se u pravilu povezuju s ideološkim pozicijama krajnje desnice ili krajnje ljevice. Kao posljedica toga, pojam radikalizma sve češće poprima negativnu konotaciju i tumači se isključivo kao destabilizirajući faktor, povezan s retrogradnim društvenim procesima i potencijalnim sigurnosnim prijetnjama. U tom kontekstu, teorijsko i praktično poimanje radikalno-progresivnih promjena, zasnovanih na nenasilju, društvenoj pravdi i demokratskoj transformaciji, gotovo da je potisnuto iz javnog prostora.

Savremeni globalni kontekst dodatno doprinosi ovakvom razumijevanju radikalizma. Početak XXI stoljeća obilježen je učestalim oružanim sukobima, terorističkim aktima i sigurnosnim krizama, što je dovelo do slabljenja mirovnih inicijativa i jačanja represivnih sigurnosnih politika. Građanski protesti i mirovni pokreti, iako prisutni, često ostaju ograničeni na simbolične oblike političkog izražavanja, bez stvarnog uticaja na strukturalne društvene promjene. U tom smislu, savremeni oblici bunta nerijetko odražavaju nemoć građana da kroz institucionalne kanale utiču na ključne političke odluke.

U međunarodnim odnosima, diskurs borbe protiv terorizma često se koristi kao legitimacijski okvir za vojne intervencije i nametanje političkih rješenja, pri čemu se granica između stvarnih sigurnosnih prijetnji i političkih interesa nerijetko zamagljuje. Takav pristup dodatno doprinosi percepciji radikalizma kao isključivo negativnog i nasilnog fenomena, dok se zanemaruju njegove nenasilne i progresivne dimenzije.

U tom kontekstu, ovaj rad polazi od potrebe da se pojam radikalizma razmatra kao sastavni dio šire sintagme „nasilni ekstremizam i radikalizacija“, uz jasno razlikovanje nenasilnih radikalnih ideja od procesa nasilne radikalizacije. Nasilna radikalizacija podrazumijeva proces u kojem se radikalni stavovi i ideje ispoljavaju kroz opravdavanje, prihvatanje i primjenu nasilja kao društveno prihvatljivog ili legitimnog sredstva djelovanja. Razumijevanje ovog procesa predstavlja ključnu osnovu za prevenciju i suzbijanje posljedica koje nasilni ekstremizam i terorizam mogu proizvesti po društvo i sigurnost države.

3. Pojmovno određenje i pojavni oblici radikalizma, radikalizacije i nasilni ekstremizma

Pojmovna razgraničenja data u ovom poglavlju nadovezuju se na prethodna teorijska određenja, s ciljem njihove preciznije operacionalizacije. Pojmovi „radikalizam“, „radikalizacija“ i „nasilni ekstremizam“ u javnom diskursu često se pogrešno doživljavaju kao istovjetni, a nerijetko se povezuju i sa određenim stereotipnim, najčešće vizuelnim, karakteristikama pojedinca ili grupe. Takva pojednostavljena percepcija ne samo da produbljuje predrasude, već otežava i razumijevanje složenih procesa koji stoje iza ovih pojava. Kako bi se omogućilo adekvatno teorijsko i praktično sagledavanje problema nasilnog ekstremizma i radikalizacije, neophodno je jasno razlikovati ove pojmove i precizno ih definisati.

Iako su međusobno povezani, navedeni pojmovi nisu identični. Oni se odnose na različite nivoe ideja, stavova i ponašanja, koji u određenim okolnostima mogu rezultirati nasilnim djelovanjem. U savremenim sigurnosnim raspravama, ovi pojmovi se često dovode u vezu s političkim, ideološkim, socijalnim ili religijskim motivima, pri čemu je važno naglasiti da se nasilni ekstremizam ne može svesti isključivo na jednu vrstu ideologije. U suštini, riječ je o procesima koji dovode u pitanje ustaljene društvene norme i poredak, a u svojoj krajnjoj formi mogu predstavljati ozbiljnu prijetnju sigurnosti države i društva.

Za razumijevanje uloge Bosne i Hercegovine u oblasti prevencije i borbe protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije, uključujući sprečavanje odlazaka državljana na strana ratišta, nužno je sagledati motive, ideje i faktore koji mogu privući pojedince ovim pojavama. Savremena istraživanja ukazuju da ne postoji jedinstven profil radikalizovanog pojedinca, te da nijedan pojedinačni faktor nije ni dovoljan ni neophodan da samostalno dovede do procesa radikalizacije. pristupi zasnovani na stereotipima, naročito onima koji se odnose na vjersku, etničku ili socijalno-ekonomsku pripadnost, pokazali su se kao ne samo diskriminatorni, već i neučinkoviti u prevenciji nasilnog ekstremizma²².

3.1. Radikalizam

Kao što je ranije opisano, radikalizam se u najširem smislu može odrediti kao dosljedno i beskompromisno zalaganje za temeljne promjene u društvu, politici ili ideološkom okviru. Sam po sebi, radikalizam ne podrazumijeva nasilje niti nezakonito djelovanje te se ne može objasniti kroz jedan univerzalni ili standardizovani model. U historijskom kontekstu, radikalne ideje često su bile pokretači progresivnih društvenih promjena.

Pojam radikalizma prvi put se javlja u političkom diskursu krajem XVIII stoljeća, a povezuje se s djelovanjem britanskog političara Charlesa Jamesa Foxa, koji je zagovarao radikalne reforme političkog sistema u pravcu širenja biračkog prava. Tokom XIX stoljeća, radikalizam se razvija kao politički i društveni pokret u Evropi, naročito u Velikoj Britaniji, gdje se oslanja na vrijednosti Slavne revolucije (1688) i Francuske revolucije (1789), te se zalaže za veća politička prava građana, vjersku toleranciju i socijalne reforme.

Od sredine XX stoljeća, naročito u američkom političkom diskursu, pojam radikalizma se sve češće koristi kao sinonim za krajnje političke ideologije, bilo lijeve ili desne orijentacije, te se nerijetko poistovjećuje s političkim ekstremizmom. U savremenim

²² Neumann, P. R. (2013). The trouble with radicalization. *International Affairs*, 89(4), 873–893.

društvima, radikalizam je prisutan u djelovanju političkih stranaka, društvenih pokreta i vjerskih grupa, pri čemu njegova interpretacija u velikoj mjeri zavisi od konkretnog društvenog, političkog i historijskog konteksta.

3.2. Radikalizacija/nasilna radikalizacija

Radikalizacija kao društveni fenomen nije nova pojava, ali u savremenim društvima poprima nove oblike usljed procesa globalizacije i intenzivne upotrebe savremenih komunikacijskih tehnologija, posebno interneta i društvenih mreža. Ovi kanali omogućavaju brže širenje ideja, lakše povezivanje pojedinaca i grupa sličnih uvjerenja, te efikasnije regrutovanje i mobilizaciju potencijalnih pristalica. Dostupnost informacija u realnom vremenu i odsustvo geografskih i institucionalnih barijera dodatno doprinose složenosti i nepredvidivosti procesa radikalizacije, što otežava njegovo rano prepoznavanje i institucionalno praćenje.²³

Radikalizacija se može definisati kao proces u kojem se pojedinci, naročito mladi i društveno ranjivi, podstiču da usvoje ekstremna ideološka stajališta koja odstupaju od općeprihvaćenih društvenih normi i vrijednosti. U određenim pristupima ovaj proces se ponekad opisuje terminima poput „indoktrinacija“ ili „ideološka obuka“, posebno u kontekstu sve veće dostupnosti digitalnih platformi koje olakšavaju izloženost radikalnoj propagandi.

Pojam **nasilne radikalizacije** odnosi se na onu fazu procesa u kojoj pojedinac ili grupa prihvata nasilje kao legitimno ili opravdano sredstvo za ostvarenje političkih, ideoloških, vjerskih ili društvenih ciljeva. Drugim riječima, nasilna radikalizacija predstavlja kvalitativni iskorak u odnosu na nenasilnu radikalizaciju, jer podrazumijeva spremnost na upotrebu nasilja ili pružanje podrške nasilnim djelovanjima. Ovaj proces nije nužno linearan niti univerzalan, te ne postoji jedinstven model koji bi pouzdano objasnio ili predvidio prelazak iz nenasilne u nasilnu fazu radikalizacije.

Empirijska istraživanja ukazuju na to da nasilna radikalizacija često ali ne isključivo započinje u ranoj životnoj dobi, ali da njen razvoj zavisi od kombinacije individualnih, socijalnih i strukturalnih faktora. Siromaštvo, nezaposlenost, nizak nivo obrazovanja, društvena marginalizacija i osjećaj nepravde mogu povećati ranjivost pojedinca na ekstremističku propagandu, ali sami po sebi nisu dovoljni da objasne nasilnu radikalizaciju. Ključnu ulogu često imaju interpersonalni kontakti, posebno susreti s osobama ili grupama koje aktivno promoviraju nasilne ekstremističke ideologije i nastoje izvršiti ideološku indoktrinaciju.

Tokom procesa nasilne radikalizacije dolazi do postupene promjene sistema vrijednosti pojedinca, pri čemu se odbacuju pluralizam, tolerancija i demokratski principi, a prihvataju isključivi i polarizirajući narativi koji legitimiziraju nasilje. U toj fazi, nasilje se više ne doživljava kao moralno neprihvatljivo, već kao nužno ili čak obavezno sredstvo borbe protiv percipiranog neprijatelja ili nepravde.

²³ Neumann, P. R. (2013). The trouble with radicalization. *International Affairs*, 89(4), 873–893.

Radikalizacija koja vodi ka terorizmu predstavlja jednu od završnih i često najopasniju fazu ovog procesa. U toj fazi, pojedinac ili grupa ne samo da opravdava nasilje, već je spremna da ga direktno primijeni ili aktivno podrži. Terorističko nasilje u tom kontekstu postaje sredstvo političke komunikacije, s ciljem izazivanja straha, destabilizacije društva i prisiljavanja države ili društva na određeno ponašanje.

Ekspertna grupa za nasilnu radikalizaciju, koju je formirala Evropska komisija radi analize akademskih i stručnih saznanja o radikalizaciji, u svom izvještaju istakla je da su globalni, politički i društveni faktori podjednako važni kao i ideološki i psihološki. U tom kontekstu, radikalizacija je definisana kao proces socijalizacije ka ekstremizmu, koji u određenim slučajevima može rezultirati terorističkim djelovanjem.²⁴

Radikalizacija i nasilna radikalizacija ne predstavljaju istovjetne pojave. Radikalizacija se u najširem smislu odnosi na proces usvajanja radikalnih ideja, stavova i identitetskih obrazaca koji mogu biti političke, ideološke ili vjerske prirode, ali sami po sebi ne moraju uključivati nasilje niti kršenje zakona. Nasuprot tome, **nasilna radikalizacija** označava fazu u kojoj dolazi do prihvatanja nasilja kao legitimnog ili opravdanog sredstva za ostvarivanje ciljeva, čime se radikalne ideje transformišu u osnovu za ekstremističko ili terorističko djelovanje. Ključna razlika između ova dva pojma nalazi se, dakle, u **odnosu prema nasilju**, koje predstavlja odlučujući kriterij za prelazak iz nenasilne radikalizacije u nasilni ekstremizam.

3.3. Nasilni ekstremizam

Nasilni ekstremizam obuhvata ideologije i oblike djelovanja koji izlaze iz okvira društveno prihvatljivih normi i koji se manifestuju kroz opravdavanje, podršku ili primjenu nasilja s ciljem ostvarivanja političkih, ideoloških, vjerskih ili društvenih ciljeva. Za razliku od nenasilnog ekstremizma ili radikalnih stavova koji mogu ostati na nivou mišljenja ili izražavanja, nasilni ekstremizam podrazumijeva konkretno djelovanje ili spremnost na djelovanje koje ima ozbiljne posljedice po sigurnost pojedinaca i društva u cjelini.²⁵

Iako ne postoji jedinstvena i univerzalno prihvaćena definicija nasilnog ekstremizma, u međunarodnoj praksi on se najčešće opisuje kao podrška ili izvršenje nasilja u svrhu ostvarivanja političkih ili ideoloških ciljeva, bez obzira na vjersku, etničku, rasnu ili drugu pripadnost žrtava. Važno je naglasiti da ekstremizam sam po sebi nije sinonim za nasilni ekstremizam, već do nasilnog ekstremizma dolazi tek onda kada se radikalne ideje nasilno nameću drugima i kada se nasilje legitimizira kao prihvatljivo sredstvo djelovanja.

Nasilni ekstremizam predstavlja složen društveni i sigurnosni fenomen čiji uzroci obuhvataju kombinaciju socio-ekonomskih, političkih i psiholoških faktora. Uslovi poput visoke nezaposlenosti, ekonomske nesigurnosti, društvene isključenosti i izraženog osjećaja nepravde mogu povećati vjerovatnoću da pojedinci ili grupe posegnu za nasilnim ekstremističkim djelovanjem. U tom kontekstu, prevencija nasilnog ekstremizma zahtijeva

²⁴ Radicalisation, De-Radicalisation, Counter Radicalization: A Conceptual Discussion and Literature Review, Dr.Alex P. Schmid, ICCT Research Paper, 2013

²⁵ OSCE (2016). *Prevencija i borba protiv nasilnog ekstremizma – Svi imaju ulogu!*. Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini.

sveobuhvatan pristup koji uključuje jačanje društvene kohezije, otvoren dijalog i izgradnju povjerenja u institucije.

U savremenim raspravama nasilni ekstremizam se često pogrešno svodi isključivo na religijski motivisane oblike nasilja. Takav pristup je pojednostavljen i analitički neodrživ, budući da nasilje ne pripada nijednoj religiji, te da su zloupotrebe religijskih učenja prisutne u različitim historijskim i kulturnim kontekstima. Nasilni ekstremizam može biti zasnovan na političkim, nacionalističkim, etničkim ili drugim ideološkim osnovama, pri čemu se religija nerijetko instrumentalizira radi legitimizacije nasilja.²⁶

Međunarodni i regionalni dokumenti ukazuju na to da je pojam nasilnog ekstremizma širi od pojma terorizma. Dok terorizam predstavlja specifičan oblik nasilnog djelovanja usmjerenog na izazivanje straha s ciljem ostvarivanja određenih ciljeva, nasilni ekstremizam obuhvata širi spektar ideološki motivisanog nasilja koje ne mora uvijek ispunjavati sve elemente krivičnog djela terorizma. Upravo zbog toga brojne države i međunarodne organizacije razvile su vlastite definicije nasilnog ekstremizma, naglašavajući da radikalni stavovi postaju sigurnosna prijetnja tek onda kada se pretoče u nasilnu praksu.

Različiti državni i međuvladini akteri pristupaju definisanju nasilnog ekstremizma na različite načine, ali zajednički imenitelj većine definicija jeste naglasak na nasilju kao ključnom razlikovnom elementu.

Postoji mnogo različitih vladinih i međuvladinih pristupa definisanju koncepta nasilnog ekstremizma. Neke definicije eksplicitno napominju da radikalni stavovi nipošto nisu problem sami po sebi, ali da postaju prijetnja nacionalnoj sigurnosti kada se takvi stavovi stave u nasilnu akciju. Radi ilustracije razlika u institucionalnim pristupima, u nastavku se navode neke od definicija.

Australija: "Nasilni ekstremizam su uvjerenja i postupci ljudi koji podržavaju ili koriste nasilje za postizanje ideoloških, vjerskih ili političkih ciljeva. To uključuje terorizam i druge oblike politički motiviranog i zajedničkog nasilja."²⁷

Kanada: "[Nasilni] ekstremizam" je mjesto gdje je krivično djelo "primarno motivisano ekstremnim političkim, vjerskim ili ideološkim stavovima".²⁸

SAD: FBI definira nasilni ekstremizam kao "poticanje, odobravanje, opravdavanje ili podržavanje počinjenja nasilnog čina radi postizanja političkih, ideoloških, vjerskih, društvenih ili ekonomskih ciljeva", dok Američka agencija za međunarodni razvoj (USAID) definira nasilne ekstremističke aktivnosti kao "zagovaranje, sudjelovanje, pripremanje ili na drugi način podržavanje ideološki motiviranog ili opravdanog nasilja za daljnje društvene, ekonomske ili političke ciljeve".²⁹

²⁶ Neumann, P. R. (2013). The trouble with radicalization. *International Affairs*, 89(4), 873–893.

²⁷ Australijski parlament (2015.). "Mjere australske vlade za suzbijanje nasilnog ekstremizma: brzi vodič."

²⁸ Kanada za javnu sigurnost (2009). "Procjena rizika od nasilnih ekstremista". Sažetak istraživanja, sv. 14, br. 4.

²⁹ USAID (2011.). "Razvojni odgovor na nasilni ekstremizam i pobunu: stavljanje načela u praksu." Politika USAID-a, rujan 2011. P. 2

Norveška: Nasilni ekstremizam predstavlja aktivnosti osoba i skupina koje su spremne koristiti nasilje za postizanje političkih, ideoloških ili vjerskih ciljeva.³⁰

Švedska: Nasilni ekstremist je netko za koga se "u više navrata smatra da je pokazivao ponašanje koje ne samo da prihvaća korištenje nasilja nego također podržava ili provodi ideološki motivirano nasilje kako bi nešto promovirao".³¹

Ujedinjeno Kraljevstvo koristi **širi sigurnosno-politički pojam ekstremizma**, koji ne mora nužno uključivati nasilje: Ekstremizam se definira kao glasno ili aktivno suprotstavljanje temeljnim vrijednostima, uključujući demokratiju, vladavinu prava, slobodu pojedinca i međusobno poštovanje i toleranciju različitih vjera i uvjerenja, kao i pozive na smrt u zemlji ili inostranstvu.³²

Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD): "Promicanje stavova koji potiču nasilje radi promicanja određenih uvjerenja, te potiču mržnju koja može dovesti do nasilja među zajednicama".³³

Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu (UNESCO): "Uvjerenja i postupci ljudi koji podržavaju ili koriste nasilje za postizanje ideoloških, vjerskih ili političkih ciljeva". To može uključivati "terorizam i druge oblike politički motiviranog nasilja".³⁴

3.4. Terorizam

Jedinstvena i općeprihvaćena definicija terorizma do danas nije uspostavljena. U teoriji, ali i u velikom broju međunarodnih dokumenata, postoji niz različitih definicija koje odražavaju političke, pravne i sigurnosne perspektive aktera koji ih formuliraju. Uprkos toj raznolikosti, većina savremenih definicija terorizma dijeli određene zajedničke elemente, među kojima se posebno ističu namjera, upotreba nasilja i političko-ideološki cilj.

Među najčešće citiranim i najsveobuhvatnijim definicijama terorizma izdvaja se definicija sadržana u Rezoluciji 1566 (2004) Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija, kojom se teroristički akti definišu kao krivična djela počinjena s namjerom uzrokovanja smrti ili teške tjelesne povrede civilima, ili uzimanja talaca, s ciljem izazivanja stanja terora u javnosti, zastrašivanja stanovništva ili prisiljavanja vlade ili međunarodne organizacije da učini ili se suzdrži od određenog djelovanja. Rezolucija dodatno naglašava da se takva djela ni pod kojim okolnostima ne mogu opravdati političkim, ideološkim, vjerskim, etničkim ili drugim razlozima.

³⁰ Norveško Ministarstvo pravosuđa i javne sigurnosti (2014). "Akcijski plan protiv radikalizacije i nasilnog ekstremizma". Str.7.

³¹ Vladini uredi u Švedskoj (2011.). "Akcijski plan Švedske za zaštitu demokracije od nasilja u promicanju ekstremizma". Komunikacija Vlade 2011/12: 44, točka 3.2.

³² Vlada (UK) (2015.). Strategija za suzbijanje ekstremizma. London, Uprava za borbu protiv ekstremizma, Ministarstvo unutarnjih poslova. Para. 1. Vidi i Vlada HM-a (2011.).

³³ Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD), Odbor za razvojnu pomoć (2016). Sastanak DAC-a na visokoj razini, Communiqué od 19. veljače 2016. godine.

³⁴ Ujedinjeni narodi, UNESCO (2017.). Sprečavanje nasilnog ekstremizma kroz obrazovanje: vodič za kreatore politike. Pariz, Francuska.

Sličan normativni pristup prisutan je i u Zajedničkom stajalištu Vijeća Evropske unije iz 2001. godine o primjeni posebnih mjera u borbi protiv terorizma, prema kojem se terorističkim djelima smatraju namjerni akti koji, s obzirom na svoju prirodu ili kontekst, mogu nanijeti ozbiljnu štetu državi ili međunarodnoj organizaciji, a čiji je cilj ozbiljno zastrašivanje stanovništva, protivpravno prisiljavanje vlasti ili destabilizacija temeljnih političkih, ustavnih, ekonomskih ili društvenih struktura.³⁵

Analiza brojnih teorijskih i normativnih definicija terorizma ukazuje na visok stepen saglasnosti u pogledu toga da se radi o obliku politički ili ideološki motiviranog nasilja koje je prvenstveno usmjereno protiv civila ili civilnih ciljeva, s namjerom izazivanja straha i postizanja šireg psihološkog i simboličkog efekta na društvo. Upravo ta dimenzija namjernog izazivanja straha i destabilizacije šire zajednice predstavlja ključnu razlikovnu karakteristiku terorizma u odnosu na druge oblike nasilja.³⁶

U tom smislu, terorizam se može posmatrati kao najekstremniji oblik nasilnog ekstremizma, u kojem se nasilje koristi kao primarno sredstvo političke komunikacije. Teroristički akti nemaju za cilj isključivo neposrednu fizičku štetu, već proizvode dugoročne psihološke, društvene i političke posljedice po zajednicu. Time se dodatno potvrđuje teza da terorizam predstavlja manifestaciju nasilnog ekstremizma u njegovom najradikalnijem i sigurnosno najrizičnijem obliku.

4. Pokretači nasilnog ekstremizma i radikalizacije

Identifikacija i procjena uzroka i faktora rizika od nasilnog ekstremizma i radikalizacije obično se temelje na nizu teorijskih premisa kojima je cilj pomoći razumijevanju ovih fenomena. Ključno razmatranje pri dizajniranju alata za praćenje procesa radikalizacije jeste spoznaja o njenim uzrocima i faktorima koji doprinose tome.³⁷ Kada govorimo o uzrocima koji su pogodovali pojavi i širenju nasilnog ekstremizma i radikalizacije u bosanskohercegovačkom društvu, najzastupljeniji su svakako:

- religijski/ideološki,
- kulturni,
- obrazovni,
- psihološki,
- institucionalni,
- historijski,
- sociološki,
- socio-ekonomski.³⁸

Ovi uzroci pojedinačno, ili udruženi, kod pojedinaca za posljedicu imaju osjećaj marginaliziranosti od ostatka društva. Upravo osjećaj odbačenosti na margine društvene

³⁵ Council of the European Union. (2001). *Common Position 2001/931/CFSP on the application of specific measures to combat terrorism*.

³⁶Hoffman, B. (2006). *Inside Terrorism*. New York: Columbia University Press.

³⁷ Schmid, A. P. (2013). *Radicalisation, De-radicalisation, Counter-radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*. ICCT Research Paper.

³⁸OSCE. (2016). *Prevenција i borba protiv nasilnog ekstremizma – Svi imaju ulogu*. Sarajevo: OSCE Misija u BiH.

zajednice utiče na pojedince da pronađu novi smisao života i steknu osjećaj pripadanja. Ovo se može smatrati jednim od uzroka zašto pojedinac odlučuje postati članom određene radikalne grupe, ako u njoj pronalazi alternativu akumuliranom nezadovoljstvu i osjećaju odbačenosti.

Drugi uzroci su svakako nedostatak ili potpuni gubitak vjere u vladavinu prava. Težak i dugotrajan proces tranzicije Bosne i Hercegovine, kao i slabost države u provođenju zakona i osiguravanja potpune vladavine prava, visok nivo korupcije, posebno u pravosudnom sistemu, a pojedinci su kao izgovor koristili i to da je za njih „islam“ odnosno „šerijat“ jedino rješenje za njihove probleme.³⁹

4.1. Faktori podsticanja i privlačenja (pull i push faktori)

Smjernice za praćenje faktora rizika i pokazatelja predstavljene u ovom radu zasnivaju se na premisi da je radikalizacija dinamičan, višestepeni i višeslojni fenomen koji nastaje ukrštanjem pojedinačnih *push* faktora (faktora podsticanja ili „guranja“ u radikalizaciju ili ekstremizam) i *pull* faktora (faktora privlačenja u radikalizaciju ili ekstremizam). Ovakav pristup omogućava sveobuhvatnije razumijevanje složenih uzroka i mehanizama koji dovode do nasilnog ekstremizma.⁴⁰

Push ili strukturalni faktori odnose se na negativna društvena, kulturna, politička i ekonomska obilježja određenog društvenog okruženja koja mogu „gurati“ ranjive pojedince ka radikalizaciji i nasilnom ekstremizmu. Ovi faktori se često označavaju kao „temeljni uzroci“ i obuhvataju siromaštvo, nezaposlenost, nepismenost, političku i ekonomsku marginalizaciju, diskriminaciju, odsustvo vladavine prava, kršenja ljudskih prava, represiju, loše upravljanje, dugotrajne i neriješene sukobe, kao i pojave radikalizacije u zatvorskom sistemu.⁴¹

Nasuprot tome, *pull* faktori imaju pretežno individualni i psihološki karakter i odnose se na percipirane koristi i privlačnosti koje za pojedinca može imati članstvo u nasilnim ekstremističkim grupama. Ovi faktori uključuju ideologiju i narative koji obećavaju „čisto vjerovanje“, osjećaj moći, pripadnosti i lične svrhe, avanturizam, potragu za identitetom, problematičnu adolescenciju, potrebu za grupnim vezivanjem, težnju ka ličnoj transformaciji, osjećaj diskriminacije zbog vlastitih uvjerenja, teške životne događaje (poput smrti bliske osobe), duhovne krize, krize identiteta, psihološku rigidnost, lako dostupnu ekstremističku propagandu, polarizirane društvene debate, osjećaj viktimizacije, otuđenje od porodice i prijatelja, kao i kontakte s radikalnim krugovima.⁴²

Zbog navedenog se često ističe da na proces radikalizacije utiče spoj općih društvenih okolnosti i individualnih karakteristika ličnosti. Drugim riječima, za pojavu ovog fenomena potrebno je postojanje okruženja koje pogoduje radikalizaciji, uz

³⁹ United Nations Development Programme (UNDP). (2018). *Preventing Violent Extremism in the Western Balkans*. New York: UNDP.

⁴⁰ UNDP. (2017). *Understanding Push and Pull Factors: Primary Interviews with Returned Foreign Fighters and their Families*. Pristina.

⁴¹ UNDP (2017). *Understanding Push and Pull Factors in Kosovo: Primary Interviews with Returned Foreign Fighters and their Families*

⁴² UNDP (2017). *Understanding Push and Pull Factors in Kosovo: Primary Interviews with Returned Foreign Fighters and their Families*.

istovremeno postojanje ranjive lične strukture. Određeni strukturalni uslovi, grupna dinamika i konkretni događaji koji djeluju kao okidači mogu doprinijeti ubrzavanju ili intenziviranju procesa radikalizacije. Međutim, strukturalni faktori sami po sebi nisu dovoljni da objasne radikalizaciju, zbog čega je nužno analizirati i odnos između pojedinca i njegovog društvenog okruženja. U tom kontekstu, propaganda i regrutiranje predstavljaju česte katalizatore ovog procesa.⁴³

Na osnovu navedenog, faktore rizika koji pojedinca mogu voditi ka radikalizaciji moguće je grupisati u dvije osnovne kategorije:

- **faktori podsticanja**, koji su dominantno strukturalne prirode i vezani za društveni kontekst,
- **faktori privlačenja**, koji su pretežno psihološke i individualne prirode i mogu učiniti pojedinca podložnijim nasilnom ekstremističkom ponašanju.⁴⁴

Faktori podsticanja:

Nedostatak socio-ekonomskih mogućnosti;
Marginalizacija i diskriminacija; Nezaposlenost;
Odsustvo vladavine prava i kršenje ljudskih prava;
Represija; Loše upravljanje;
Produljeni i neriješeni sukobi;
Radikalizacije u zatvorima.

Faktori privlačenja:

Ideologija;
Ideja „čistog vjerovanja“;
Osjećaj moći;
Avanturizam;
Problematična adolescencija;
Potreba za pripadanjem;
Težnja ka transformaciji;
Osjećaj diskriminacije zbog vlastitog uvjerenja;
Teški životni trenuci (smrt bliske osobe);
Duhovna kriza;
Kriza identiteta;
Psihološka rigidnost;
Lako dostupna ekstremistička propaganda;
Polarizirane i polarizirajuće društvene debate;
Novo rođenje i novi početak;
Viktimizacija;
Otuđenje od porodice i prijatelja;

⁴³ Schmid, A. P. (2013). *Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*. ICCT Research Paper, The Hague: International Centre for Counter-Terrorism.

⁴⁴ Schmid, A. (2011). *The Routledge Handbook on Terrorism Research*. London and New York: Routledge.

Veza sa radikalnim krugovima.

Na temelju identificiranih faktora, možemo zaključiti da su glavne ciljne grupe za regrutovanje i vrbovanje uglavnom nezaposleni, otuđeni i neobrazovani pojedinci ili izolovane društvene grupe, s jakim osjećajem društvene nepravde i osjećajem izdaje od strane države. Nasilni ekstremisti često uspijevaju u manipulaciji kada ponude dodatnu negativnu priču o državi i društvu iz kojeg se ciljana publika već osjeća otuđeno, i pozitivne narative o vrijednostima onih koji su već uključeni u djela nasilja i terora. S toga, država i društvo u cjelini imaju značajnu ulogu u komunikaciji sa podložnim pojedincima i grupama, raditi na pitanjima osjećaja otuđenosti i stvoriti mogućnosti za njihovo uključivanje u društvo.⁴⁵

Također, nedostatak socio-ekonomskih mogućnosti može poprimiti različite oblike, pa ekonomski faktori mogu biti značajni pokretači, uz ekonomsku isključenost, nezaposlenost i ograničene mogućnosti za prosperitetom, što dovodi do otuđenja ili frustracije, te može rezultirati radikalizacijom koja dovodi do nasilnog ekstremizma.

U isto vrijeme određen broj obrazovanih, frustriranih mladih osoba bez posla je problem u mnogim zemljama u razvoju i može potaknuti osjećaj obespravljenosti. Kada se mladi ljudi više ne mogu nositi s nedostatkom osnovnih potreba, oni pokazuju veću tendenciju da reagiraju angažovanjem u nasilno ekstremističkom ponašanju. Nezaposlenost pruža plodno tlo za regrutovanje od strane nasilnih ekstremističkih organizacija jer one mogu pružiti alternativni put iz siromaštva

Nadalje, bilo bi pogrešno tvrditi da su nedostatak mogućnosti za obrazovanje ili zapošljavanje jedini faktori ili da su uvijek prisutni kada govorimo o kontekstu faktora ranjivosti za nasilni ekstremizam. Određeni broj najzastupljenijih terorističkih napada počinili su visokoobrazovani pojedinci, kao što su teroristički piloti koji su izvršili napade 11. septembra, uz bivšeg vođu Al Qaeda, Osamu bin Ladena. Također, i drugi društveno-ekonomski faktori, posebno različiti oblici ovisnosti, marginalizacija i diskriminacija, mogu igrati značajnu ulogu u radikalizaciji mladih ljudi i, konačno, njihovo regrutovanje u nasilnim ekstremističkim grupama.

Neravnopravnost spolova, marginalizacija, otuđenje i diskriminacija kao primarni pokretači nasilnog ekstremizma mogu poprimiti različite oblike, kao što je ograničen pristup javnim uslugama, mogućnost zapošljavanja, opstrukcije regionalnog razvoja i sloboda vjeroispovijesti, što može dodatno povećati ogorčenje povrh svih postojećih frustracija te pojedinca učiniti ranjivijim i podložnijim za idoktrinaciju u nasilni ekstremizam.

Usko povezano s ovim može biti i opći osjećaj oduzimanja prava od društava u kojima ti ljudi žive; osjećaje koji se mogu dodatno pojačati faktorima kao što su malo ili nikakvo političko uključivanje, ograničenja slobode izražavanja i smanjenje građanskih prava i sloboda. Nerazvijena društva, kao što su ona u tranzicijskim državama, često nisu u stanju adekvatno usmjeriti frustracije ljudi na konstruktivnu komunikaciju kao odgovor na takve frustracije. Čak i u zemljama s jakim civilnim društvom, osjećaji otuđenosti od strane određenih grupa mogu navesti pojedince da odbace dostupne otvorene platforme (sigurne

⁴⁵ Global Analitika. (2017). *Online ekstremizam i radikalizacija*. Sarajevo.

prostore) kako bi izrazili svoje osjećaje i stavove u korist alternativnih mjesta s istomišljenicima (frustriranim) ljudima ili da žive u izolaciji. Prateća percepcija o obespravljenosti i oduzimanju prava glasa, posebno kada se razvijaju kroz duže vremenske periode, može privući pojedince prema nasilnom ekstremizmu.

Kršnja ljudskih prava i vladavine prava ponekad se javljaju kroz napore država da intervenišu tokom ranih faza radikalizacije na putu prema ekstremizmu koji može postati nasilan. Neki od tih napora, međutim, mogu dovesti u opasnost da neke države mogu usvojiti pristup u sekvenciranju koji stavlja održavanje sigurnosti ispred zaštite ljudskih prava. Stoga, moramo biti oprezni u osiguravanju da naponi država u rješavanju nasilnog ekstremizma poštuju vladavinu prava i u skladu s svojim obavezama prema međunarodnom pravu o ljudskim pravima, kao i međunarodnom humanitarnom pravu.

Nasilni ekstremizam ima tendenciju napredovanja u okruženju koje karakterizira loše upravljanje, deficiti demokracije, korupcija i kultura nekažnjavanja nezakonitog ponašanja države ili njezinih predstavnika. Kada se loše upravljanje kombinuje s represivnim politikama i praksama koje krše ljudska prava i vladavinu prava, moć privlačnosti nasilnog ekstremizma se pojačava. Nasilni ekstremisti također aktivno nastoje iskoristiti državnu represiju i druge prituzbe u svojoj borbi protiv države.

Održiv razvoj društva i države ne može se ostvariti bez mira i sigurnosti. Stoga je očito da je rješavanje sukoba ključno za osiguranje boljih socio-ekonomskih uslova i mogućnosti.

Također, treba istaći i da oružani sukobi mogu djelovati kao motivacijski faktor, potičući druge da slijede nasilni ekstremistički put. Kao odgovor na takve izazove, u literaturi se navodi potreba za poduzimanjem hitnih mjera za rješavanje dugotrajnih sukoba kao djelotvornog alata za narušavanje narativa uticaja nasilnih ekstremističkih grupa, jer prevencija je najbolja Strategija osiguravanja trajnog mira i rješavanja nasilnog ekstremizma koja podrazumijeva politička rješenja i odgovornost.

4.2. Proces radikalizacije

Radikalizacija je (dinamičan) proces. Nema niti jednu jasnu rutu ni jasno utvrđen put⁴⁶. Iako je svaki pojedinac jedinstven, nekoliko faktora može učiniti osobu podložnijom iskorištavanju i indoktrinaciji u radikalizam. Iako niti jedan od tih faktora nije pojedinačno uvjerljiv, niti dovoljan da bi se osobu okarakterisalo kao „radikalnom“, ti faktori se mogu posmatrati u kontekstu općih okolnosti i karakteristika osobe, a posebno ako pokazuju bilo kakve druge znakove sklonosti prema nasilju ili nekom društveno neprihvatljivom obliku ponašanja.⁴⁷

Za razliku od prethodnog poglavlja koje razmatra uzroke, ovdje se fokus stavlja na tok i dinamiku procesa. Radikalizacija se ne događa preko noći. To je postupan proces, tako da ljudi, a posebno mladi, koji su pogođeni možda neće shvatiti što se događa. Ne postoji specifičan profil osobe koja bi mogla biti podložna radikalizaciji ni uključena u

⁴⁶Schmid, A. P. (2013). *Radicalisation, De-radicalisation, Counter-radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*. ICCT Research Paper.

⁴⁷Horgan, J. (2008). From profiles to pathways and roots to routes: Perspectives from psychology on radicalization into terrorism. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 618(1), 80–94.

ekstremizam, kao ni jasan pokazatelj kada bi se osoba mogla početi da usvoja nasilje u znak podrške ekstremističkim idejama⁴⁸.

U određenim slučajevima djeca kojima prijeti radikalizacija mogu imati nisko samopoštovanje ili biti žrtve nasilja ili diskriminacije. Oni se mogu osjećati izolirani, usamljeni ili nesretni zbog sebe i onoga što bi drugi mogli misliti o njima, posramljeni ili osuđeni zbog njihove kulture, spola, religije ili rase, pod stresom ili depresijom, izloženi nasilju ili lošem postupanju od strane drugih ljudi ili društva, ljuti na druge ljude ili vlast te biti zbunjeni zbog onoga što rade pod određenim pritiskom koji je uslovljen nekim faktorom.

Djeca i adolescenti na neki način predstavljaju rizičnu ranjivu grupu. Međutim ljudi se mogu radikalizovati u bilo kojoj životnoj dobi, direktnim kontaktom s ekstremističkim grupama ili putem interneta i bez nekog posebnog razloga ili preduslova. Ekstremističke poruke ili članstvo u ekstremističkoj grupi mogu pružiti osjećaj svrhe, pripadanja zajednici i identiteta koji mogu biti privlačni, pogotovo ako se netko suočava s izazovima u svom životu i to koriste kao veoma jak i uspješan alat.⁴⁹

Adolescenti mogu biti u većem riziku jer su neovisniji, istražuju nove stvari i pomiču granice kad rastu i otkrivaju više o svom identitetu, vjeri i osjećaju pripadnosti pa ekstremističke grupe često i ciljaju mlade ljude putem interneta i društvenih mreža. Posebno adolescenti koji imaju problema s pomirenjem sa svojim identitetom često se osjećaju distancirano od porodice i vjerskog nasljeđa i to ih može ostaviti zbunjene u pogledu njihovog mjesta u društvu.⁵⁰

Radikalne i nasilno ekstremističke grupe i pojedinci iskorištavaju ove krize pružajući osjećaj svrhe i osjećaj pripadnosti takvim pojedincima. To može pomoći kroz uticaj na promjenu čovjekovog pogleda na svijet, njegov krug prijatelja, ponašanje i način na koji provodi vrijeme.

Posebno u slučaju ako se pojedinac suočava s razdobljem napetosti u porodičnim, obrazovnim ili ličnim kontaktima i odnosima s drugima, to može gajiti osjećaj nepravde. Tada radikalizovani „akteri“ plijene i koriste ovu ranjivost i otuđenje nudeći alternativu tradicionalnom osjećaju sigurnosti i svrsi svakodnevnog života.

Radikalizacija se može objasniti i kao pojačani ekstremizam u uvjerenjima, osjećajima i ponašanju u smjeru koji sve više opravdava nasilje među grupama i zahtjeva neku vrstu žrtvovanja radi odbrane vlastite grupe.⁵¹ Ključni pojam ovdje je proces prihvatanja nasilja. Ako neko želi ukazati na proces preko kojeg pojedinac postaje nasilni ekstremist, izraz radikalizacija koja vodi nasilju, bio bi mnogo prikladniji nego nasilni ekstremizam koji se fokusira na ideološki motivirano pribjegavanje nasilju.

Prepoznavanjem i razumijevanjem procesa radikalizacije možemo bolje identificirati i spriječiti mnoga djela nasilja. Proces radikalizacije je nerijetko oblik

⁴⁸ European Commission. (2016). *Radicalisation Awareness Network (RAN) – Issue Paper*. Brussels.

⁴⁹ United Nations Office of Counter-Terrorism. (2017). *Preventing Violent Extremism: A Reference Guide*. New York.

⁵⁰ Neumann, P. R. (2013). *The Trouble with Radicalization*. International Affairs, 89(4), 873–893.

⁵¹ Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism, McCauley and Moskalenko, 2008, str 416

iskorištavanja koji ponekad uključuje psihološke manipulacije, seksualno zlostavljanje, izlaganje nasilnim materijalima i pristup obmanjujućim informacijama.

Pokazatelji procesa nasilne radikalizacije su podijeljeni u dvije kategorije:

- bihevioralne (uključujući promjene u praksi, postupcima, izgledu) i
- kognitivne (izražavanje mišljenja, uvjerenja i stavova na verbalnoj razini).⁵²

4.3. Indikatori ranjivosti i rizika od radikalizacije

Na temelju identificiranih uzroka, faktora te određenih znakova i specifičnih ponašanja pojedinca, mogli bi se razviti određeni indikatori ranjivosti i rizika od radikalizacije, koji bi služili kao uočljivi pokazatelji radikalizacije:

- problem identiteta (zbunjenost),
- snažan osjećaj nepravde i uvrede,
- nisko samopouzdanje,
- grupni, nacionalni razlozi za nepravdu,
- internalizirano mučeništvo, "umrijeti sa svrhom",
- potreba za političkom/religijskom/ideološkom svrhom,
- pristupanje ideologiji opravdavajući nasilje,
- potreba za grupnim vezivanjem i pripadanjem,
- društvena alijenacija,
- niska empatija za one izvan vlastite grupe,
- visok stepen ljutnje i frustracije,
- odbijanje društva i vrijednosti.⁵³

3.4. Radikalizacija u zatvorima

Razmatrajući uticaj radikalizacije u zatvorima u smislu poticanja nasilnih ekstremističkih programa uzimamo u obzir dva faktora: zatvori pružaju jedinstvenu okolinu u kojoj pojedinci mogu širiti ekstremne i nasilne ideologije, i uslovi unutar zatvora mogu djelovati kako bi stvorili ili potakli već prisutni animoziteti.⁵⁴

Faktori kao što su loši zatvorski uvjeti, zlostavljanje zatvorenika, korupcija u institucijama i kriminalne aktivnosti mogu poslužiti kao motivacija za pritvorene osobe da traže pomoć i zaštitu nasilnih ekstremističkih grupa. Kao odgovor na to pitanje, uz djelotvornije rješavanje takvih pitanja, postoji hitna potreba za uspostavljanjem boljih mehanizama za sprječavanje ili barem smanjenje trenutnog nivoa promovisanja nasilnih ekstremističkih ideologija u zatvorskom sistemu.

Najsnažnije oružje u borbi protiv radikalizacije u zatvorima bez sumnje je humana politika pritvora koja poštuje temeljna prava pritvorenika i neumorno se usredotočuje na rehabilitaciju i reintegraciju. Prema tome, kazna zatvora ili mjera mora se izvršiti u

⁵² OSCE. (2014). *Preventing Terrorism and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism*. Vienna.

⁵³ Schmid, A. P. (2013). ICCT Research Paper.

⁵⁴ United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2016). *Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons*. Vienna.

psihosocijalnim, fizičkim i materijalnim uslovima koji poštuju dostojanstvo osobe, mora omogućiti očuvanje ili povećanje samopoštovanja pritvorenika i mora se pozivati na njihove osobnu i društvenu odgovornost.⁵⁵

3.5. Zloupotreba religije u procesu radikalizacije i vrbovanja u nasilni ekstremizam

Živimo u svijetu u kojem pojedinci, grupe i vlade čine različite oblike nasilja i terora. Takvo se nasilje čini u ime ideologije, skučenih shvatanja nacionalizma i religije. Odgovor na nasilje još većim i razarajućim nasiljem taj krug zla povećava i ojačava.⁵⁶ Ogromni resursi posvećeni su borbi protiv nasilja, jednakim ili čak gorim nasilnim sredstvima. Malo je pažnje usmjereno na pronalaženje korjenskih uzroka nasilja, kao što su ogromna nepravda i dehumanizacija. Budući da su religije zloupotrijebljene da se opravda bezobzirno nasilje, one ustvari mogu i trebaju biti konstruktivan alat da budu brana valu nasilja. Obaveza vjerskog klera i religijskih učenjaka je da razjasne istinske vrijednosti vjere i preispitaju pogrešna tumačenja svetih spisa. Unutarvjerski dijalog potreban je koliko i međuvjerski dijalog.

Lažno predstavljanje i zloupotreba religije, ideologije i etničke i kulturne razlike evidentno se koristi u procesu radikalizacije i vrbovanja u nasilni ekstremizam. Generalno, nasilno ekstremističke organizacije uspijevaju u lažnom predstavljanju i zloupotrebi vjerskih i političkih ideologija, etničke podjele i kulturne razlike za mobilizaciju podrške, za uspostavljanje potraživanja na teritorijama i regrutovanje pojedinaca⁵⁷.

Tamo gdje postoje historijska i bolna lična iskustva, karizmatični, uglavnom, samoprozvani „vjerski lideri“ i neki politički predstavnici mogu ih iskoristiti s ciljem poticanja nasilnog ekstremizma. Tada je lakše tim karizmatičnim vođama i predstavnicima ekstremističkih organizacija da promovišu narative o žrtvi, koji može povećati ranjivost pojedinaca i pridružite se nasilnim ekstremističkim grupama.

ZAKLJUČAK

Pojava nasilnog ekstremizma, radikalizacije i radikalizma, naročito onih oblika koji mogu voditi ka terorizmu, ne predstavlja novi društveni fenomen. Riječ je o pojavama koje se kroz historiju kontinuirano transformišu, prilagođavajući se društvenim, političkim i sigurnosnim okolnostima vremena u kojem se manifestuju. Savremeni oblici nasilnog ekstremizma i radikalizacije, iako često tehnološki i organizacijski sofisticiraniji, u suštini počivaju na poznatim obrascima isključivosti, nasilja i negiranja temeljnih ljudskih prava.

Bosna i Hercegovina je, posebno u periodu nakon 2011. godine, bila suočena s određenim oblicima nasilnog ekstremizma i radikalizacije, što se najvidljivije manifestovalo kroz odlazak državljana na strana ratišta, ali i kroz kasnije izazove vezane za povratak, reintegraciju i prevenciju ponovne radikalizacije. Ova činjenica nameće

⁵⁵ Council of Europe. (2016). *Handbook for Prison and Probation Services regarding Radicalisation and Violent Extremism*. Strasbourg.

⁵⁶ United Nations. (2016). *Plan of Action to Prevent Violent Extremism*. A/70/674.

⁵⁷ Galtung, J. (1990). Cultural Violence. *Journal of Peace Research*, 27(3), 291–305.

potrebu kontinuiranog, stručnog i interdisciplinarnog praćenja navedenih fenomena, sa sigurnosnog, društvenog, pravnog i psihološkog aspekta, kao i potrebe za razvojem sveobuhvatnih preventivnih politika usmjerenih na jačanje otpornosti pojedinca i zajednice.

Poseban prioritet u izučavanju i kreiranju odgovora na nasilni ekstremizam i radikalizaciju treba biti unapređenje razumijevanja psiholoških i socijalnih faktora, kao i motiva koji pojedince čine ranjivim na ekstremističke narative. Prepoznavanje razloga zbog kojih se pojedinci odlučuju na prihvatanje nasilnih ideologija, pristupanje ekstremističkim grupama ili podršku terorističkim aktivnostima, predstavlja ključnu pretpostavku za efikasnu prevenciju. Jasno je da se negativni efekti nasilnog ekstremizma i terorizma reflektuju na cjelokupno društvo – od narušavanja sigurnosti, preko produbljivanja društvenih podjela, do slabljenja povjerenja u institucije – te da mjere prevencije moraju biti sveobuhvatne, koordinirane i dugoročne.

Pored institucionalnih, zakonodavnih i sigurnosnih mjera, koje su nužne i neizostavne, u savremenim pristupima prevenciji nasilnog ekstremizma često se zanemaruje značaj dijaloga. Dijalog, zasnovan na međusobnom uvažavanju i snazi argumenata, predstavlja jedan od ključnih alata u izgradnji društvene kohezije i smanjenju prostora za djelovanje ekstremističkih narativa. Njegova uloga nije zamjena za institucionalni odgovor, već njegov neophodan korektiv i dopuna.

U tom smislu, dijalog treba razumjeti kao trajni društveni proces koji se razvija u porodici, obrazovnom sistemu, vjerskim zajednicama, radnom okruženju i lokalnoj zajednici. Razvijanjem kulture dijaloga doprinosi se smanjenju predrasuda, jačanju međusobnog povjerenja i stvaranju otpornosti društva na ideologije koje legitimiziraju nasilje i terorizam. Dugoročna prevencija nasilnog ekstremizma i radikalizacije stoga ne može biti isključivo sigurnosno pitanje, već zahtijeva kontinuiranu posvećenost izgradnji uključivog, pravednog i odgovornog društva u kojem nasilje ne nalazi društvenu legitimaciju i opravdanje.

LITERATURA

Knjige i članci

1. Appleby, R. S., *The Ambivalence of the Sacred: Religion, Violence, and Reconciliation*, Rowman & Littlefield, Lanham.
2. Arendt, H., *On Revolution*, Viking Press, New York.
3. Azinović, V., Jusić, M., *Novi zv rat u Siriji i bosanskohercegovački kontingent stranih boraca*, Atlantska inicijativa, Sarajevo.
4. Bak, M., Pretorius, J., Heineken, L., *The Conceptualisation of Extremism*, Journal for Deradicalization, br. 18.
5. Bartlett, J., Miller, C., *The Edge of Violence: Towards Telling the Difference Between Violent and Non-Violent Radicalization*, Demos, London.
6. Bećirević, E., *Salafism vs. Moderate Islam: A Rhetorical Fight for the Hearts and Minds of Bosnian Muslims*, Atlantska inicijativa, Sarajevo.
7. Bonner, D., *Political Violence and Public Order*, Macmillan, London.
8. Böttcher, A., *Towards Academic Consensus Definitions of Radicalism and Extremism*, Perspectives on Terrorism, vol. 11, br. 4.
9. Branch, T., *Parting the Waters: America in the King Years 1954–63*, Simon & Schuster, New York.
10. Carson, C., *The Autobiography of Martin Luther King, Jr.*, Warner Books, New York.
11. Đorić, M., *Teorijsko određenje ekstremizma*, Fakultet za evropske pravne i političke studije, Novi Sad.
12. Doyle, W., *The Oxford History of the French Revolution*, Oxford University Press, Oxford.
13. Galtung, J., *Cultural Violence*, Journal of Peace Research, vol. 27, br. 3.
14. Gandhi, M., *Non-Violent Resistance (Satyagraha)*, Dover Publications, New York.
15. Hobsbawm, E., *The Age of Revolution: 1789–1848*, Vintage Books, New York.
16. Hoffman, B., *Inside Terrorism*, Columbia University Press, New York.
17. Horgan, J., *From Profiles to Pathways: Perspectives from Psychology on Radicalization*, The ANNALS, vol. 618, br. 1.
18. Jackson, R., *The Core Commitments of Critical Terrorism Studies*, European Political Science, vol. 6, br. 3.
19. King, M. L., *Why We Can't Wait*, Harper & Row, New York.
20. King, M. L., *Where Do We Go from Here: Chaos or Community?*, Beacon Press, Boston.
21. Klaić, B., *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.
22. McCauley, C., Moskaleiko, S., *Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism*, Terrorism and Political Violence.
23. Neumann, P. R., *Prisons and Terrorism: Radicalisation and De-radicalisation*, ICSR, London.
24. Neumann, P. R., *The Trouble with Radicalization*, International Affairs, vol. 89, br. 4.
25. Schama, S., *Citizens: A Chronicle of the French Revolution*, Vintage, New York.

26. Schmid, A. P., *The Routledge Handbook of Terrorism Research*, Routledge, London – New York.
27. Schmid, A. P., *Radicalisation, De-radicalisation, Counter-Radicalisation*, ICCT Research Paper.
28. Schmid, A. P., *Violent and Non-Violent Extremism: Two Sides of the Same Coin*, ICCT Research Paper.
29. Silke, A., *Becoming a Terrorist*, Routledge, London.
30. Tilly, C., *Terror, Terrorism, Terrorists*, Sociological Theory, vol. 22, br. 1.
31. Zubok, Y. A., Chuprov, V. I., *Extremism as a Social Phenomenon*, Russian Education & Society, vol. 51, br. 9.

Publikacije

1. European Commission, Radicalisation Awareness Network (RAN) – Issue Paper, Evropska komisija, 2016; Brisel.
2. International Crisis Group, Bosnia's Dangerous Tango: Islam and Nationalism, Europe Report No. 242, 2013.
3. OSCE, Prevencija i borba protiv nasilnog ekstremizma – Svi imaju ulogu!, OSCE Misija u Bosni i Hercegovini, 2016.
4. OSCE, Preventing Terrorism and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism, OSCE, 2014; Beč.
5. UNDP, Understanding Push and Pull Factors: Primary Interviews with Returned Foreign Fighters and their Families, UNDP, 2017; Priština.
6. UNDP, Preventing Violent Extremism in the Western Balkans, UNDP, 2018; New York.
7. UNODC, Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons, UNODC, 2016; Beč.
8. UNESCO, Sprečavanje nasilnog ekstremizma kroz obrazovanje: vodič za kreatore politike, UNESCO, 2017; Pariz.
9. USAID, Razvojni odgovor na nasilni ekstremizam i pobunu: stavljanje načela u praksu, USAID, 2011.
10. United Nations Office of Counter-Terrorism, Preventing Violent Extremism: A Reference Guide, UNOCT, 2017; New York.
11. United Nations, Plan of Action to Prevent Violent Extremism, A/70/674, 2016; New York.
12. Council of Europe, Handbook for Prison and Probation Services regarding Radicalisation and Violent Extremism, Vijeće Evrope, 2016; Strasbourg.
13. Australijski parlament, Mjere australske vlade za suzbijanje nasilnog ekstremizma: brzi vodič, 2015.
14. Kanada za javnu sigurnost, Procjena rizika od nasilnih ekstremista, Sažetak istraživanja, sv. 14, br. 4, 2009.
15. Norveško Ministarstvo pravosuđa i javne sigurnosti, Akcijski plan protiv radikalizacije i nasilnog ekstremizma, 2014.
16. Vladini uredi u Švedskoj, Akcijski plan Švedske za zaštitu demokracije od nasilja u promicanju ekstremizma, 2011/12:44, 2011.

17. Vlada Ujedinjenog Kraljevstva, Strategija za suzbijanje ekstremizma, Ministarstvo unutarnjih poslova, 2015.
18. OECD, Sastanak DAC-a na visokoj razini – Communiqué, 19.02.2016.

Pravni izvori

1. Rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 1566 (2004).
2. Zajedničko stajalište Vijeća Evropske unije 2001/931/CFSP.
3. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948).

Internet izvori

1. https://youngmeninitiative.net/wp-content/uploads/2020/07/MladiEkstremizam_Knjiga_DIGITAL_Single-Page.pdf
2. <https://velikirecnik.com/2016/06/06/radikalno/>
3. <https://globalanalitika.com/online-ekstremizam-i-radikalizacija/>

Lejla Čopelj, LL. M.

Faculty of Criminalistics, Criminology and Security Studies, University of
Sarajevo
Ministry of Security of Bosnia and Herzegovina, Head of the Department for
Counter-Terrorism

PHENOMENOLOGY AND ETIOLOGY OF VIOLENT EXTREMISM AND RADICALIZATION

Abstract: The phenomenology and etiology of violent extremism and radicalization constitute fundamental and complex foundations for the study of the causes, dynamics, and manifestations of these contemporary security and social challenges. The phenomenological approach focuses on the analysis of extremism and radicalization as phenomena, including their manifestations, motivations, and ideological foundations, as well as behavioral patterns associated with these processes. This approach examines how extremist and radical ideas are formed, transmitted, and expressed within society, including processes of individual radicalization, the formation of extremist groups, recruitment methods, and various forms of violent activity.

The etiological aspect of the paper is aimed at identifying and analyzing the factors that contribute to the development of violent extremism and radicalization, including social, economic, political, ideological, cultural, and psychological factors. Understanding these underlying causes enables a broader assessment of the social context in which these phenomena emerge and provides a basis for designing preventive strategies, policies, and interventions.

The paper adopts an interdisciplinary approach, emphasizing that violent extremism and radicalization are not isolated phenomena, but processes that, under certain circumstances, may lead to terrorism as their most extreme and security-threatening manifestation. The analysis of phenomenological and etiological aspects contributes to a deeper understanding of the link between violent extremism, radicalization, and terrorism, and supports the development of more effective strategic and legal responses aimed at preventing and countering terrorism.

Keywords: phenomenology, etiology, radicalism, radicalization, violent extremism, terrorism.